

PAWEŁ MALENDOWICZ

Piła

Myśl polityczna i struktury organizacyjne ruchu anarchistycznego w państwach Unii Europejskiej w dobie przemian globalizacyjnych

Przedmiotem opracowania są przeobrażenia w funkcjonowaniu struktur organizacyjnych i kształtowaniu się myśli politycznej ruchu anarchistycznego w Europie Zachodniej w dobie przemian globalizacyjnych. Celem artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie: jak procesy globalizacyjne, które cechuje przeciwstawność kierunków rozwoju, przejawiają się w unifikacji ruchu anarchistycznego, a jednocześnie w zróżnicowaniu jego form aktywności oraz jak procesy te urzeczywistniają się w ujednoczeniu i dywersyfikacji celów ruchu oraz nurtów myśli anarchistycznej rozwijających się w Europie Zachodniej na przełomie XX i XXI wieku? Zakres terytorialny badań objął Europę Zachodnią interpretowaną w znaczeniu wspólnoty politycznej. Badaniami objęto zatem geograficznie wyodrębnione terytoria zachodniej, południowej i północnej części kontynentu. Okresem badawczym są dwie dekady przełomu XX i XXI wieku ograniczone datami rocznymi 1991–2010. Materiał badawczy stanowiły publikacje prasowe ruchu anarchistycznego w formie artykułów publicystycznych, raportów i prostych informacji. Źródłem pomocniczym była publicystyka internetowa. Wartościowym materiałem były dokumenty ruchu anarchistycznego publikowane w prasie, Internecie lub wydawane w formie ulotnej. Główną metodą – techniką zastosowaną w badaniach była analiza tekstów źródłowych, która w połączeniu z doświadczeniem i wiedzą nabytą przez autora podczas wieloletniej obserwacji procesów toczących się w europejskim ruchu anarchistycznym pozwoliła na sformułowanie poniższych wniosków.

Typ idealny anarchizmu opiera się na maksymalistycznie pojmowanej idei wolności. Właśnie w imię pełnej wolności anarchiści krytykują instytucję państwa, władzę polityczną i gospodarczą, kościoły i religie, militarizm i wojny, partie polityczne funkcjonujące w demokratycznych systemach politycznych państw Europy, czy też szerzej – każdy przejaw dyskryminacji, który jest formą ograniczenia naturalnych swobód ludzkich. Człowiek w ujęciu myśli anarchistycznej jest zniewolony przez system polityczny, panujące schematy kulturowe, religijne i obyczaje, system gospodarki, który bez względu na rodzaj służy tym, którzy posiadają władzę. Metodami walki propagowanymi przez ruch anarchistyczny są: rewolucja z użyciem przemocy, strajk generalny, edukacja, a także w ramach walki bieżącej: strajki, sabotaże, demonstracje, akcje bezpośrednie, akcje przykładowe – pozytywne, których celem jest ujawnianie wad funkcjonowania instytucji, w tym przede wszystkim państwa. Ruch anarchistyczny realizuje także wspólnotowe formy budowania stosunków międzyludzkich, oparte na zasadzie autonomizacji od dominującego typu systemu społecznego. Grupami ideologicznego

odniesienia są dla anarchistów ci wszyscy, którzy nie stanowią elementu systemu sprawowania władzy w państwie, korporacjach i pojedynczych przedsiębiorstwach, kościołach, armii i partiach politycznych. Anarchiści dążą do realizacji form stosunków międzyludzkich pozbawionych ograniczeń narzuconych przez zinstytucjonalizowany przymus państwowy, ekonomiczny i religijny. Proponują formy stosunków społecznych budowane dobrowolnie, spontanicznie, oddolnie, w oparciu o wartość, jaką stanowi wolność.

Przełom XX i XXI wieku to rozwój procesów globalizacyjnych, które wpływają na funkcjonowanie ruchu anarchistycznego i przemiany w interpretacji anarchistycznej myśli politycznej. Nowy wymiar zyskują procesy polityczne, gospodarcze i kulturowe, dla których sceną jest cały świat, definiowany również jako „globalna wioska”. Ziemia staje się „jednością”, a życie na niej jest znacznie szybsze niż przed wiekami. Obce i dalekie strony świata zbliżają się do siebie za sprawą rozwoju techniki i możliwości rzeczywistego bądź wirtualnego przemieszczania się. Skutki zdarzeń politycznych, decyzji gospodarczych i klęsk ekologicznych w jednym zakątku świata, odczuwane są w innych częściach globu.

Globalizacja cywilizacji obejmuje wymiar ekonomiczny, społeczno-polityczny i kulturowy. Według Andrzeja Chodubskiego wymienione łądy wzajemnie się dopełniają, przenikają i warunkują. W ładzie gospodarczym na znaczeniu zyskują transnarodowe korporacje, w ładzie społeczno-politycznym zwraca się uwagę na idee obywatelskie i rozwiązywanie problemów w skali globu, w ładzie kulturowym następuje uniwersalizacja wartości, ponadnarodowy rozwój nauki i techniki oraz kształtowanie się świadomości uczestnictwa w społeczności światowej. Ale globalizacja przejawia się nie tylko w zjawiskach i procesach unifikujących świat. Następują tendencje związane z osłabianiem centralizacji, koncentracji i standaryzacji życia. Dotyczy to w szczególności przeciwstawienia się homogenizacji kulturowej. Zyskują zjawiska związane z umacnianiem lokalizmu, których celem jest upodmiotowienie jednostek i grup społecznych, dążących do realizacji ideałów samorządności, wolności wspólnot lokalnych, porozumień poziomych, decentralizacji zarządzania, aktywności lokalnej i wzajemnej pomocy¹.

Globalizacja przejawia się zatem w procesach przeciwnych. W opinii Ewy Polak jej konsekwencją jest:

- homogenizacja i heterogenizacja;
- integracja i dezintegracja;
- osłabianie i wzmacnianie poczucia własnej odrębności;
- wzrost biedy i bogactwa;
- koncentracja władzy i jej rozproszenie;
- relatywizm i otwartość oraz nasilenie trybalizmów, fundamentalizmów, fanatyzmów;
- rozpowszechnianie demokracji i osłabienie jej mechanizmów;
- uniwersalizacja i dywersyfikacja kulturowo-cywilizacyjna².

¹ A. Chodubski, *Idea i praktyka nowego regionalizmu a globalizacja cywilizacji*, w: *Regionalizm a globalizacja. Polska – Unia Europejska oraz inne zjawiska i procesy regionalne świata*, red. A. Chodubski, H. Dubrzyńska, M. Malinowski, A. Modrzejewski, Gdańsk 2007, s. 10.

² E. Polak, *Ekspansja komercyjnej kultury konsumpcyjnej jako jeden z przejawów globalizacji*, w: *Stawiać pytania szukać odpowiedzi. Księga dedykowana Profesor Urszuli Świętochowskiej*, red.

W warunkach przeciwstawnych procesów politycznych, gospodarczych i kulturowych funkcjonuje ruch anarchistyczny. Jego działalność jest odzwierciedleniem wielości tendencji organizacyjnych, proponowanych metod walki i określenia celów.

Ruch działa w formie doraźnych bądź stałych grup akcyjnych o charakterze problemowym, jako wspólnoty komunalne stanowiące część ruchu squatterskiego (zasiedlającego opuszczone budynki), w postaci kolektywów skupionych wokół redakcji prasowych, internetowych i innego typu wydawnictw, tworzy „bojówki” ukierunkowane na walkę o odzyskanie ściśle wyodrębnionych fragmentów rzeczywistości zawłaszczonych przez korporacje finansowe lub państwo (np. zmierzające do przebudowy przestrzeni miejskiej), wreszcie uczestniczy w globalnym sprzeciwie antyautorytarnym, jako część protestu antydyskryminacyjnego i socjalnego. O obliczu ideowym ruchu decydują jednak anarchistyczne struktury organizacyjne i ich programy.

Na forum międzynarodowym część struktur anarchistycznych współtworzy międzynarodówkę. International of Anarchist Federations – L'Internationale des Fédérations Anarchistes (IAF/IFA) powstała w 1968 roku podczas kongresu anarchistów, który odbył się w miejscowości Carrara we Włoszech. Międzynarodówkę tworzyły wówczas federacje anarchistyczne z Francji, Włoch i Hiszpanii oraz bułgarscy anarchiści działający na emigracji. W 2010 roku w IAF/IFA działały grupy i federacje z Wielkiej Brytanii i Irlandii, Francji i Belgii, Niemiec i Szwajcarii, Hiszpanii i Portugalii, Włoch, a także z Białorusi, Bułgarii, Czech i Słowacji oraz Argentyny. IAF/IFA dąży do zniesienia wszelkich form władzy ekonomicznej, politycznej, społecznej, religijnej, kulturalnej i seksualnej. Jej celem jest zbudowanie wolnego społeczeństwa bez klas społecznych, funkcjonującego bez państw rozdzielonych granicami, opartego na zasadach federacyjnych i koncepcjach pomocy wzajemnej. Federacje przyłączające się do IAF/IFA zobowiązują się do rozwijania możliwie efektywnej współpracy na wszystkich polach aktywności w celu wspierania się i koordynacji inicjatyw oraz rozwijania aktywności anarchistów na poziomie światowym. Każda federacja w IAF/IFA pozostaje jednak autonomiczna w zakresie propagowanych celów i form rozwoju³.

Znacznie wcześniej, bo w 1922 roku w Berlinie, powstała międzynarodówka anarchosyndykalistyczna. Założycielami International Workers' Association (IWA) były związki zawodowe oraz inne grupy i organizacje z Danii, Francji, Niemiec, Niderlandów, Portugalii, Szwecji, Włoch, a także z Argentyny i Chile. W 2010 roku IWA tworzyły struktury organizacyjne z Francji, Hiszpanii, Niemiec, Norwegii, Portugalii, Wielkiej Brytanii, Włoch, a także z Polski, Rosji, Serbii, Słowacji oraz Argentyny i Brazylii. Cele międzynarodówki mają charakter antykapitalistyczny i dotyczą sfery emancypacji pracowników. IWA dąży do zjednoczenia pracowników w ich walce klasowej i zbudowania systemu opartego o samorządne wspólnoty gospodarcze, poprzez działalność edukacyjną, bieżącą walkę o prawa pracownicze i akcje bezpośrednie. IWA sprzeciwia się wszelkim tendencjom centralistycznym, zarówno państwowym, jak i kościelnym. Wizję przyszłości opiera na idei federalizmu, odrzucając państwowy par-

A. Chodubski, E. Polak, Sopot 2008, s. 467; E. Polak, *Wpływ globalizacji na system demokratyczny*, „Gdańskie Studia Międzynarodowe” 2003, nr 1, vol. 2, s. 23.

³ „Biuletyn Informacyjny Federacji Anarchistycznej” 1997, nr 22 (11), s. 4.

lamentaryzm, podziały społeczne związane z nacjonalizmami, segregacją płciową i klasową⁴.

Formą aktywności struktur organizacyjnych ruchu antyautorytarnego, w tym anarchosyndykalistycznego, jest organizowanie się anarchistów w lokalne, regionalne lub krajowe federacje. W Austrii jedną z takich struktur tworzy Föderation der ArbeiterInnen-Syndikate (FAS). Nie jest ona uczestnikiem międzynarodowych struktur organizacyjnych. Jej celem jest ułatwienie kontaktów pomiędzy czterema związkami zawodowymi działającymi na terenie Austrii. W preambule statutu przyjętego w 2007 roku federacja ta wyrażała przekonanie, że interesy pracowników i pracodawców są sprzeczne. Władza kapitału, zdaniem autorów statutu FAS, kontroluje większość aspektów ludzkiego życia. Postulat wolności, która jest nadrzędnym celem anarchistów, będzie mógł być zniszczony tylko wówczas, kiedy zorganizowane grupy pracowników na całym świecie przejmą środki produkcji i zniosą podziały klasowe⁵.

We Francji istnieje, współtworzona także przez belgijskich wolnościowców, Fédération anarchiste (FA). Jej pierwszy kongres odbył się w 1945 roku w Paryżu. Jest jedną z najstarszych organizacji anarchistycznych w Europie. W 2010 roku w jej skład wchodziło około 30 grup, większość z Francji. FA jest jednym z założycieli i członkiem IAF/IFA. Dąży do zniesienia państwa i utworzenia społeczeństwa opartego na zasadach pełnej wolności i równości, która przejawiałaby się w równości społecznej i swobodnym rozwoju gospodarczym jednostek, posiadaniu środków produkcji i dystrybucji, nieskrępowanym prawie do wyrażania opinii, zniesieniu granic i swobodzie przemieszczania się. „Nowe” społeczeństwo i stosunki międzyludzkie opierać miałyby się na zasadzie wzajemnego szacunku poszczególnych jednostek, federalizmu i pomocy wzajemnej, co jest charakterystyczne również dla celów programowych innych struktur organizacyjnych. Dla FA anarchizm może być zrealizowany jako forma społeczeństwa globalnego. Dla francuskich anarchistów metoda walki o cele wolnościowe, jaką jest propaganda i rozpowszechnianie idei antypaństwowych, jest niewystarczająca. Rewolucja winna być destrukcyjną fazą przemian wobec instytucji ucisku, w perspektywie budowy nowego społeczeństwa⁶.

W Niemczech dominującym związkiem anarchosyndykalistycznym jest Freie Arbeiterinnen- und Arbeiter-Union (FAU). Powstał pod koniec lat siedemdziesiątych XX wieku. W 2010 roku w jego skład wchodziło około 60 grup. Jest uczestnikiem IWA. W deklaracji z przełomu lat 1989–1990 FAU podkreśla znaczenie wartości, jaką jest solidarność. Jest ona ograniczana przez system hierarchicznych struktur opartych na zasadach dominacji oraz przez konkurencję. Szczególne miejsce w programie FAU zajmują kobiety, których podporządkowanie władzy mężczyznom uzasadniane jest w panującym systemie i kulturze różnicami biologicznymi. Zdaniem uczestników FAU patriarchalne struktury kapitalizmu wykorzystywane są do zwiększania zysków

⁴ International Workers' Association, *The statutes of revolutionary unionism (IWA)*, <http://iwa-ait.org/archive/statutes.html> (15.06. 2010); *1860-today: The International Workers Association*, <http://libcom.org/history/international-workers-association> (19.09.2010).

⁵ Föderation der ArbeiterInnen-Syndikate, *Prinzipienerklärung Statuten (Angenommen im November 2007, modifiziert im Oktober 2008)*, s. 1–4 [brak miejsca i daty wydania].

⁶ Fédération anarchiste groupe de Chambéry, *Les principes de base*, <http://fa73.lautre.net/spip.php?article17> (17.10. 2007).

i wzmocnienia systemu. Co istotne, patriarchy jest wzorcem struktury społecznej starszym od kapitalizmu, stąd likwidacja kapitalizmu nie oznacza wcale likwidacji patriarchy. To uzasadnia konieczność walki z formami dyskryminacji płciowej. Poza tym FAU zwraca uwagę na takie kwestie, jak: rasizm i rozwój nacjonalizmów, zróżnicowanie systemów politycznych państw, które w istocie są innymi formami ucisku, parlamentarizm jako system państwowy, a zatem antywoleńcowski, odrzucenie systemów socjalistycznych, indoktrynacja dzieci i młodzieży współczesnych państw, „przystosowująca” je do funkcjonowania w warunkach zastanej rzeczywistości, chroniczny kryzys kapitalistycznej gospodarki, niszczenie zasobów naturalnych⁷.

Inne niemieckie grupy zrzesza Forum deutschsprachiger Anarchistinnen und Anarchisten (FdA). Powstało w okresie przemian politycznych w Niemczech. Jego celem jest ułatwienie kontaktów między niemieckojęzycznymi anarchistami i budowa federacji. FdA zrzesza grupy z kilku miast, w tym najaktywniejsze z Mannheim i Berlina oraz grupę turecko-szwajcarską. FdA działa w ramach IAF/IFA. Anarchiści tworzący Forum uważają, że ludzie są w stanie samodzielnie zorganizować społeczeństwo i działać bez ingerencji państwa. Stąd krytykują wszelkie systemy dominacji. Metody realizacji anarchistycznych celów powinny uwzględniać zasadę proporcjonalności doboru środków. Ich wybór powinien być rezultatem zakładanych celów, ale i okoliczności oraz konkretnych sytuacji. Również wizja przyszłości powinna być zgodna z poglądami osób ją realizujących. Forum zrzesza zatem anarchistów reprezentujących różne nurty myśli wolnościowej, twierdząc jednocześnie, że taka forma zorganizowania jest konieczna z uwagi na potrzebę wzajemnego pomagania sobie grup ją tworzących i rozwoju idei społeczeństwa anarchistycznego. W tym względzie nieformalne i niewiążące spotkania są niewystarczające⁸.

Związkiem o bogatych tradycjach jest hiszpańska Confederación Nacional del Trabajo (CNT). Konfederacja powstała w 1910 roku w Barcelonie. Jest najstarszą anarchosyndykalistyczną organizacją w Europie. Jest również aktywnym uczestnikiem IWA. W oficjalnych publikowanych deklaracjach prezentuje cele o charakterze minimalistycznym. Cel dalekosiężny, jakim jest stworzenie wolnościowych stosunków społecznych, jest przedstawiany niejasno i ginie wśród postulatów socjalnych, które zdominowały program CNT. Celem związku jest m.in. zbudowanie społeczeństwa opartego na zasadach egalitaryzmu. W zakresie walki o prawa pracownicze dąży m.in. do zmniejszenia liczby godzin pracy, 31 dni urlopu rocznie, obniżenia wieku emerytalnego do 55 lat i podwyżki płac⁹.

Federación Anarquista Ibérica (F.A.I.) jest związkiem grup anarchistycznych, którego zadaniem jest zapewnienie koordynacji działań wolnościowców na terenie Hiszpanii i Portugalii. F.A.I. jest jedną z najstarszych struktur anarchistycznych w Europie, a jej początki sięgają lat dwudziestych XX wieku. Działają w nim głównie anarchiści

⁷ Freie Arbeiterinnen- und Arbeiter-Union, *Prinzipienerklärung (von 1989/1990)*, http://www.fau.org/ueber_uns/prinzipienerklaerung_web-2006.pdf (16.06.2010)

⁸ Forum deutschsprachiger Anarchistinnen und Anarchisten, *Prinzipienerklärung (Im September 2005)*, <http://www.fda-ifa.org/was-sie-schon-immer-uber-fda-ifa-wissen-wollten/prinzipienerklaerung-des-fda/> (7.05.2008).

⁹ Confederación Nacional del Trabajo, *Plataforma reivindicativa*, <http://archivo.cnt.es/Documentos/plataforma/plataforma.htm> (19.06.2010).

hiszpańscy. F.A.I. jest jednym z założycieli i uczestnikiem IAF/IFA. Radykalizm federacji przejawia się w niechęci do każdej formy współpracy z państwem i postępujących procesów instytucjonalizacyjnych ruchu anarchistycznego. W odróżnieniu od organizacji anarchosyndykalistycznych, działających jako związki zawodowe w ramach przepisów prawnych określonych państw, iberyjscy anarchiści krytycznie odnoszą się do działalności w sferze „wolności” przyznanej i regulowanej przez państwo. Celem federacji jest zbudowanie społeczeństwa opartego na zasadach anarchizmu komunistycznego, ukształtowanego w wyniku rewolucji społecznej na Półwyspie Iberyjskim, która byłaby częścią rewolucji globalnej. Federacja podkreśla znaczenie postulatu wolności każdego człowieka, sprawiedliwości społecznej, pomocy wzajemnej i solidarności międzyludzkiej¹⁰.

Anarchosyndykaliści z Portugalii zrzeszyli się w Associação Internacional dos Trabalhadores – Secção Portuguesa (AIT-SP). Historia portugalskiego anarchosyndykalizmu sięga czasów, kiedy powstała IWA. Secção Portuguesa jest jednym z najbardziej aktywnych propagandowo członków IWA, zaś jej program jest tożsamy z zasadami propagowanymi przez międzynarodówkę¹¹.

W Wielkiej Brytanii aktywnym związkiem jest Solidarity Federation (SolFed). Powstała w 1994 roku, choć formalnie pod nazwą Direct Action Movement (DAM) działała od 1979 roku. Jest federacją pojedynczych osób i grup z Anglii, Szkocji i Walii. Współtworzy IWA. Jej program jest odzwierciedleniem zasad przyjętych i propagowanych właśnie przez międzynarodówkę anarchosyndykalistyczną. Podobnie jak IWA, również SolFed interpretuje podziały społeczne w kategoriach walki klas i dąży do reorganizacji struktury społecznej w oparciu o idee wolnościowego komunizmu, z wykorzystaniem rewolucyjnych działań klasy robotniczej¹².

Na terenie Wielkiej Brytanii działa także Anarchist Federation (AFED). Powstała w 1986 roku jako Anarchist Communist Federation (ACF). Zrzesza grupy o narodowym, regionalnym i lokalnym, geograficznie interpretowanym, obszarze działań. AFED jest uczestnikiem IAF/IFA. W swoim programie uznaje, że jest organizacją anarchistyczną rewolucyjnej walki klas. Jej celem jest zniesienie wszelkiej hierarchii i utworzenie światowego bezklasowego społeczeństwa anarchokomunistycznego. Nierówności, które objawiają się w systemach kapitalistycznych, krytykowane przez ruch anarchistyczny, obejmują kategorie ras, płci, orientacji seksualnej, zdrowia, umiejętności i wieku. Podstawową cechą systemu jest jednak wyzysk klasy robotniczej przez klasę rządzącą. Według AFED zniesienie kapitalizmu nie jest możliwe bez rewolucji. Odwołując się do koncepcji metod walki propagowanych przez XIX-wiecznych myślicieli anarchistycznych, federacja uznaje, że klasa rządząca nie zrezygnuje z posiadanej władzy dobrowolnie. Stąd dla brytyjskich anarchistów rewolucja będzie czasem przemocy, jak również wyzwolenia¹³.

¹⁰ Federación Anarquista Ibérica, *Principios y medios de la F.A.I. (Extraído del Pacto Asociativo de la F.A.I.)*, „Tierra y Libertad. Periodico anarquista” 2002, nr 169 Extra, s. 16.

¹¹ *Excerto da Declaração de Principios da Associação Internacional dos Trabalhadores – Secção Portuguesa (AIT-SP)*, „Apoio Mutuo. Revista teórica e cultural da Associação Internacional d@s Trabalhador@s – Secção Portuguesa” 2009, nr 1, s. 26.

¹² Solidarity Federation, *Principles of Revolutionary Unionism*, „Direct Action. Magazine of Solidarity Federation” 2009, nr 47, s. 2.

¹³ Anarchist Federation, *Aims and Principles*, „Organise! ... for revolutionary anarchism. The magazine of the Anarchist Federation” 2009, nr 73, s. 28.

Włoscy wolnościowcy zrzeszyli się m.in. w Federazione Anarchica Italiana (FAI). Federacja powstała w 1945 roku. Skupia grupy i pojedyncze osoby z terenu Włoch. Jest jednym z założycieli i uczestnikiem IAF/IFA. FAI nawiązuje do tradycji włoskiego ruchu anarchistycznego początku XX wieku. Przejawem tego jest przyjęcie treści sformułowanych przez Errico Malatestę, włoskiego działacza i autora tekstów anarchistycznych, w formie własnej wykładni krytyki zastanych stosunków społecznych i politycznych oraz wizji przyszłości¹⁴.

Powojenny ruch anarchistyczny w państwach znajdujących się do lat 1989–1990 w strefie wpływów Związku Radzieckiego rozwijał się pół wieku później niż zachodnioeuropejskie struktury organizacyjne. W Polsce pierwsze zorganizowane struktury anarchistyczne powstawały w latach osiemdziesiątych XX wieku, w innych państwach w latach dziewięćdziesiątych. Poza inną genezą ruch libertarny w tej części kontynentu cechowały podobne wizje przyszłości, z niezmiennie maksymalistycznie pojmowaną ideą wolności, ale odmienną krytyczną warstwą ideologii. I tak, jak ruch anarchistyczny w Europie Zachodniej negatywnie odniósł się do systemu kapitalistycznego i ukształtowanego w nim typu człowieka konsumpcyjnego i nastawionego na osiąganie zysku, tak w Europie Środkowej i Wschodniej krytyce została poddana koncepcja przemian ku kapitalizmowi i skutki transformacji ustrojowej i gospodarczej, której efektem było bezrobocie i pauperyzacja grup społecznych, upośledzonych w wyniku zmian systemowych. Celem negacji anarchistów w tej części Europy stały się również elity polityczne. W Europie Zachodniej zostały one poddane krytyce jako część antywolnościowych systemów politycznych, zaś w Europie Wschodniej powstanie nowych elit uznane zostało za element procesu „wyprzedazy” majątku społeczeństw byłych państw socjalistycznych i „zdrady” ideałów głoszonych podczas pierwszego etapu przemian politycznych, związanego z destrukcją władzy w bloku państw demokracji ludowej¹⁵. Z uwagi na specyfikę okoliczności, w jakich rodził się ruch anarchistyczny w tych państwach, krytyczna warstwa ideologii anarchistycznej we wschodniej i zachodniej części Europy miała odmienne źródła.

Przegląd negatywnych części programów związków, grup i federacji anarchistycznych oraz ich wizji programowych wskazuje, że dla współczesnego ruchu anarchistycznego przeciwnikiem jest każda władza stosująca zróżnicowane rodzaje przymusu, powodująca każdą formę dyskryminacji, na wszystkich polach ludzkiej aktywności. Anarchizm w XIX wieku skupiał się przede wszystkim na krytyce instytucji państwa i władzy politycznej. Wszystkie inne przedmioty krytyki miały charakter pośredni. Współczesne rozproszenie zainteresowań ruchu anarchistycznego jest ściśle związane z procesami globalizacyjnymi, przejawiającymi się w sferze polityki, gospodarki i kultury. Każdą próbę narzucania nowych wzorów (w zakresie sprawowania władzy politycznej w państwach demokratycznych, unifikacji gospodarczej w zglobalizowanym systemie kapitalistycznym i standaryzacji kulturowej oraz narzuconych schematów postępowania) anarchiści postrzegają jako kolejny etap procesu ograniczania wolności,

¹⁴ Federazione Anarchica Italiana, *Errico Malatesta: Il programma anarchico (1919)*, <http://federazioneanarchica.org/archivio/programma.html> (19.06.2010).

¹⁵ Zob. szerzej: P. Malendowicz, *Polski ruch anarchistyczny wobec współczesnych wyzwań politycznych*, Piła 2007.

a zarazem rozszerzania się wpływów państwowych oraz globalnych elit politycznych i ekonomicznych, wymuszających przystosowanie się do zunifikowanego systemu monokultury światowej.

Reakcją ruchu anarchistycznego na zmieniające się warunki jego egzystencji są przemiany w formie funkcjonowania struktur organizacyjnych. Współczesny zachodnioeuropejski ruch anarchistyczny cechują dwie tendencje rozwojowe. Pierwszą stanowi umacnianie tzw. organizacji syntezy, czyli zrzeszających zróżnicowanych ideowo anarchistów, dla których wspólnym i nadrzędnym celem jest realizacja postulatu pełnej wolności. Przejawem tej tendencji jest rozwój krajowych federacji anarchistycznych, co istotne, posiadających programy działania, które integrują ich uczestników. Niemniej jednak w zachodnioeuropejskim ruchu anarchistycznym „trwają”, a we wschodnioeuropejskim ruchu rozwijają się grupy i związki o charakterze jednonurtowym, szczególnie anarchosyndykalistycznym, dla których programowym miejscem walki jest fabryka i zakład pracy, choć ich wizja przyszłości nie jest już sformułowana jednoznacznie. Drugą tendencją jest powstawanie nieformalnych i nielicznych grup pokrewieństwa (*affinity*), nieposiadających uszczegółowionego programu działania, a jedynie ogólne i niesprecyzowane cele. Ich cechą jest płynność form aktywności pozwalająca na szybkie przystosowanie się do zmieniających się sytuacji, a także realizacja postulatu pełnej wolności już wewnątrz „organizacji”, poprzez odrzucenie konieczności permanentnego przestrzegania przyjętych wcześniej i niezmienionych zasad, określających metody działania i cele aktywności. Tego typu grupy tworzą w szczególności zwolennicy insurekcyjnych metod walki.

Procesy globalizacyjne nie wpłynęły jednak na zmiany w geograficznym zasięgu funkcjonowania międzynarodowych struktur ruchu anarchistycznego i jego roli wśród innych międzynarodowych ruchów politycznych. Choć celami IAF/IFA i IWA są koordynowanie wspólnych działań i wymiana informacji, to tylko drugi cel jest realizowany poprzez publikowanie informacji w prasie i portalach internetowych oraz podczas okresowych zjazdów lokalnych i regionalnych grup i federacji krajowych. Dla przykładu, w XX kongresie IWA w 1996 roku w Madrycie uczestniczyło niespełna 300 delegatów i obserwatorów oraz ponad 50 organizacji z 30 krajów¹⁶. Tego typu spotkania i konferencje umacniają międzynarodowe organizacje syntetyzujące regionalne grupy, funkcjonujące w odmiennych warunkach, posiadające zróżnicowane struktury i akcentujące inne wartości. Nie przynoszą jednak ruchowi wymiernych efektów w postaci realizacji celów dalekosiężnych. O umiarkowanym znaczeniu ruchu międzynarodowego świadczy też fakt, że żadna z wymienionych struktur nie była organizatorem masowych wystąpień antyglobalizacyjnych: w Seattle w 1999 roku (szczyt Światowej Organizacji Handlu), w Pradze w 2000 roku (posiedzenie przedstawicieli Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego), w Göteborgu w 2001 roku (spotkanie głów państw Unii Europejskiej oraz protest pod nazwą „Anty-Bush”), w Quebec w 2001 roku (Szczyt Ameryk), w Genewie w 2001 roku (spotkanie liderów grupy G-8) oraz w Dublinie w 2004 roku (posiedzenie głów państw europejskich). W każdym z tych wystąpień brały udział grupy i federacje anarchistyczne z krajów miejsca prote-

¹⁶ P. Gonzales, *Raport z XX kongresu IWA*, „Biuletyn Informacyjny Federacji Anarchistycznej” 1997, nr 18/19 (7/8), s. 5.

stu oraz grupy i pojedyncze osoby przybyłe z innych państw. Jednakże protesty były organizowane przez doraźne, rzadziej trwale organizacje: w Pradze – Inicjativa Proti Ekonomické Globalizaci (INPEG), w Quebec – Convergence of Anti-Capitalist Struggles (CLAC) i Summit of the Americas Welcoming Committee (CASA), w Genui – Genoa Social Forum (GSF) i Anarchici contro il G8¹⁷. Globalizacja ruchu anarchistycznego nie przejawia się zatem we wzroście znaczenia międzynarodowych organizacji anarchistycznych, ale w aktywności lokalnych, regionalnych i krajowych grup, związków i federacji, współpracujących doraźnie, na zasadach dobrowolności i wzajemności, w oderwaniu od sformalizowanych i „sztywnych” struktur organizacyjnych. Na znaczeniu zyskują także ruchy akcyjne, podejmujące określony problem, np. Anarchist Black Cross, Another World Is Possible, No Border, Food Not Bombs, No One Is Illegal, People Global Action. Ruch anarchistyczny jest zwykle jednym z elementów ugrupowań akcyjnych. Wspólnie tworzą one szerszy ruch antyautorytarny i socjalny. Jest on reakcją na rozproszenie władzy we współczesnym świecie i przejawem postmodernistycznych przemian w anarchizmie, na co wskazują współczesne interpretacje tego kierunku myśli politycznej określane wspólnym terminem „postanarchizm”¹⁸.

Rozproszenie form organizacyjnych ruchu anarchistycznego i jego pól aktywności wpływa na zróżnicowanie jego celów. W XIX wieku myśl anarchistyczną cechowało skonkretyzowanie dążeń o charakterze wolnościowym, a stąd antypaństwowym. Cele ruchu również podlegały procesom dywersyfikacji, ale skupione były wokół wartości przewodniej, jaką była idea wolności. Współcześnie idea ta również stanowi wartość pierwotną dla anarchizmu, zaś wszystkie inne mają charakter wtórny. Niemniej jednak rozproszenie władzy, rozumianej nie tylko w sensie instytucjonalnym i politycznym, ale także ekonomicznym, kulturowym i społecznym, a także bezpośrednim i pośrednim, jawnym i ukrytym, procesowym i stałym, prawnym i obyczajowym wpływa na konieczność ponownego zdefiniowania celów współczesnego ruchu anarchistycznego, które podzielić można w następujący sposób:

- 1) ze względu na termin realizacji:
 - ostateczne,
 - bliskie;
- 2) ze względu na formę przedmiotu żądań:
 - – maksymalistyczne,
 - – minimalistyczne,
 - – autonomizacyjne,
 - – obronne;
- 3) ze względu na charakter przeciwnika:
 - skierowane przeciwko władzy państwowej i aparatowi państwowego przymusu,
 - skierowane przeciwko elitom europejskim,
 - skierowane przeciwko anonimowej władzy korporacji międzynarodowych,

¹⁷ J. White, *After the Dust Settles. Lessons from the Summit Protests*, „Red & Black Revolution. A magazine of libertarian communism” 2004, nr 8, s. 4.

¹⁸ Zob. szerzej: J. Adams, *Postanarchizm w pigułce*; T. May, R. DeWitt, *Anarchizm poststrukturalistyczny*, w: *Postanarchizm*, Mielec 2006.

- skierowane przeciwko właścicielom środków produkcji,
 - skierowane przeciwko zinstytucjonalizowanej religii,
 - skierowane przeciwko jednostkowym formom dyskryminacji i represji;
- 4) ze względu na dominujący przedmiotowy problem w sekwencji celów i powiązanie z dążeniami innych ruchów politycznych i społecznych:
- klasowe, socjalne i antykapitalistyczne,
 - antymilitarne,
 - antygraniczne,
 - antyfaszystowskie i antynacjonalistyczne,
 - etniczno-regionalne,
 - kulturowe,
 - ekologiczne,
 - feministyczne,
 - antyhomofobiczne,
 - mieszane;
- 5) ze względu na grupę odniesienia:
- robotnicze,
 - kobiece,
 - młodzieżowe (uczniów i studentów),
 - migrantów,
 - humanistyczne;
- 6) ze względu na metodę osiągnięcia celu:
- rewolucyjne i powstańcze,
 - bieżącego protestu,
 - syndykalistyczne,
 - akcje bezpośrednie i wywłaszczenia,
 - bezwzględnie i względnie pacyfistyczne,
 - alternatywne,
 - propagandowe i edukacyjne;
- 7) ze względu na stosunek do przepisów prawa:
- oficjalne i legalne,
 - ukryte,
 - nielegalne;
- 8) ze względu na konstruktywizm działań:
- konstruktywne,
 - destrukcyjne;
- 9) ze względu na zasięg:
- globalne,
 - regionalne,
 - lokalne,
 - zakładowe,
 - mieszane;
- 10) ze względu na stopień dookreślenia:
- ogólne,
 - szczegółowe.

Celem ostatecznym działalności ruchu anarchistycznego jest osiągnięcie stanu pełnej wolności. To postulat pierwotny i wspólny dla wszystkich nurtów anarchizmu oraz zrzeszeń tworzących ruch. Idea wolności stanowi wyznacznik aktywności ruchu i zagadnień znajdujących odzwierciedlenie w myśli politycznej. Termin jej urzeczywistnienia nie jest jednak sprecyzowany. Grupy zwykle nie wzywają do walki o nią *hic et nunc*. Anarchiści wierzą w możliwość jej realizacji, ale w bliżej nieokreślonej przyszłości, co odróżnia ich od ruchu funkcjonującego w XIX i XX wieku. Wyjątkiem są grupy praktykujące tworzenie alternatywnych form życia komunalnego na terenie Europy oraz insurekcyjniści, których ożywienie następuje wraz z eskalacją społecznych protestów, co szczególnie widoczne jest w Grecji. Z reguły ruch anarchistyczny skupia się na realizacji celów bliskich, krótkoterminowych. Anarchiści potwierdzają opinię wyrażoną w piśmie „Barykada”: „Robotnicy są bierni – rzeczywiście jutro mogą nie zrobić rewolucji. Ale czy oni na głowie mają akurat rewolucję? Na razie mają bliższe ziemni problemy – obrona miejsc pracy, godne płace itd.”¹⁹

Przedmiotem zainteresowań ruchu anarchistycznego jest każda forma ograniczenia wolności i degradacji jednostki w sferze materialnej i duchowej. Maksymalistycznie ujmowane cele anarchistów obejmują postulaty w zakresie bezpośredniego żądania osiągnięcia stanu pełnej wolności. Cele minimalistyczne są formą realizacji żądań w sposób pośredni i stanowią pierwszy etap walki z państwowymi, gospodarczymi i kulturowymi formami przymusu. Dla przykładu, publicystyka niemiecka sprzeciwia się próbom narzucenia 65-godzinnego tygodniowego czasu pracy²⁰. Autonomizacja to natomiast realizacja form życia wspólnotowego, opartej na zasadach dobrowolności i bezpośredniego współdecydowania. Przykładem grup urzeczywistniających tego typu cele są squatersi. W pierwszej dekadzie po 2000 roku ruch anarchistyczny aktywnie uczestniczył w obronie squatu Can Vies, który mieścił się w opuszczonym kościele w Barcelonie, centrum Ungdomshuset w Kopenhadze, które w latach osiemdziesiątych XX wieku powstało w budynku dawnego teatru oraz niemieckiego centrum autonomicznego Koepi w Berlinie. Również uczestnicy polskich wspólnot squaterskich, m.in. w poznańskim Rozbracie i białostockim DeCentrum, brali udział w akcjach solidarnościowych przeciwko „ewikjom” (pozbawienie prawa do używania lokalu) zachodnioeuropejskich squattersów z zajętych przez nich lokali. Ale cele autonomizacyjne mogą przybrać szerszy kontekst. Anarchiści propagują idee przyświecające ruchowi Zapatystów w Meksyku, którzy w stanie Chiapas tworzą struktury społeczne niezależne od państwa. Według publicystów prasy irlandzkiej: „Chociaż Zapatyści nie są anarchistami, to ich sposób organizowania się posiada wiele cech anarchizmu”²¹. Powyższe cele są także formą obrony. Walka przeciwko wydłużaniu dopuszczalnego czasu pracy, czy też akcje podejmowane przeciwko ewikjom są wyrazem sprzeciwu wobec przymusu politycznego lub ekonomicznego. Dla publicystyki anarchistycznej formą obrony jest natomiast ekstremalna retoryka. W 2002 roku hiszpański periodyk „El Solidario” opublikował zdjęcie płonących wież World Trade Center ze swastykami i amerykańską

¹⁹ Zal, *Ruch młodzieżowy a robotnicy – przeciw mitom*, „Barykada” 1995, nr 5, s. 59.

²⁰ BuG-Redaktion Münster, *Europaparlament stoppt 65-Stunden-Woche ...doch die umstrittene Zeitarbeitsrichtlinie kommt*, „Direkte Aktion” 2009, nr 191, s. 6.

²¹ A. Flood, *Zapatistas: An Inspirational Decade On*, „Workers Solidarity” 2005, nr 84, s. 3.

flagą w tle oraz hasłem: „11 września – początek nowego porządku światowego”²². To swoista przestroga przed amerykańskim militarystem i skrajna interpretacja roli Stanów Zjednoczonych we współczesnym świecie.

Obiektem sprzeciwu anarchistów jest każda instytucja ograniczająca wolność. Z uwagi na rozproszenie władzy w erze globalizacji również wybór ideologicznego wroga uległ procesowi dywersyfikacji. Jednym z przeciwników ruchu pozostaje nadal władza państwowa wraz z aparatem przymusu. Według anarchistów ogranicza ona wolność m.in. poprzez system prawa, wymiar sprawiedliwości i organy ścigania. Wraz z rozwojem techniki ulegają zmianie metody kontrolowania społeczeństwa. Niemieckie pismo antyautorytarne „Straflos” zwróciło uwagę na próby rozszerzenia nadzoru nad społeczeństwem poprzez elektroniczne obroże, monitorowanie Internetu, kamery, dokumenty biometryczne. Natomiast system więzień, który nieprzerwanie rozwijany jest przez państwa, miał być stworzony w celu ochrony ludzi bogatych i władzy państwowej²³. W tym kontekście poddawane krytyce są elity polityczne Unii Europejskiej, które ten proces wzmacniają. Ale integracja europejska jest odrzucana przede wszystkim z uwagi na jej państwowy i korporacyjny charakter oraz służenie elitom politycznym i gospodarczym. Niemiecka „Direkte Aktion” odrzuciła projekt konstytucji europejskiej, stosując typową dla anarchizmu argumentację, opowiadając się przeciwko neoliberalizmowi, militaryzacji, Europie zdominowanej przez wielkie banki²⁴. Hiszpański periodyk „Catalunya” podjął problem gospodarki w okresie transformacji, co charakterystyczne było także dla prasy wschodnioeuropejskiej. Według publicysty tego pisma wstąpienie Hiszpanii do Unii Europejskiej spowodowało „pustynnienie” obszarów przemysłowych, a kraj stał się „kelnerem” Europy. Wzrosło bezrobocie, nastąpiły cięcia w wydatkach socjalnych. Interpretując integrację europejską w kontekście procesów globalizacyjnych wolnościowcy z Hiszpanii uznali, że struktury Unii Europejskiej zostały zaprojektowane jako instrument wzmacniający władzę wielkiego biznesu²⁵. Dla anarchistów korporacje są wspólnym wrogiem. Sprawują kontrolę nad gospodarką, powodują zagrożenia w sferze społecznej, niszczą zasoby naturalne²⁶. Są przeciwnikiem ukrytym i trudnym do zidentyfikowania. Nie stanowią wroga w postaci tradycyjnej. Nie są władzą państwową uosabianą przez monarchę, prezydenta lub też urzędnika państwowego i policjanta. Władza w korporacjach, jak i władza korporacji, jest pośrednia i „niewidzialna”. To stwarza dla anarchistów konieczność podjęcia problematyki krytyki władzy w aspekcie procesów jej dywersyfikacji i niejawności. Wrogiem anarchistów są jednak nadal właściciele środków produkcji. To przeciwko nim kierują swój sprzeciw przede wszystkim anarchosyndykaliści. Jako forma ograniczenia wolności nadal traktowana jest zinstytucjonalizowana religia. Anarchiści nie są zwolennikami ograniczenia wolności wyboru światopoglądu, ale narzucania przekonań przez instytucje kościelne. Zdaniem przedstawiciela francuskiej Groupe Albert

²² „El Solidario. Revista de la Confederación Sindical Solidaridad Obrera” 2002, nr 10, s. 1.

²³ *Unpopuläres Ziel?*, „Straflos. Abolitionistische Streitschroff” 2010, nr 2, s. 1.

²⁴ „Non!” „Nee!” „No!” – „Nein?”, „Direkte Aktion” 2005, nr 170, s. 8.

²⁵ P. Juárez, *Si un cec guia un altre cec... (apunts sobre la presidència espanyola de la UE)*, „Catalunya. Organ d'expressió de les CGT de Catalunya i de Balears” 2010, nr 114, s. 4.

²⁶ *Crida a la lluita contra les corporacions transnacionals, que controlen la nostra economia (La Via Campesina)*, „Catalunya. Organ d'expressió de la CGT de Catalunya” 2009, nr 111, s. 19.

Camus, Tora, Biblia i Koran zmierzają do dyktowania, kodyfikowania, kontrolowania, moralizowania i zniewalania. Religia ingeruje w ludzką prywatność, potępia homoseksualizm, aborcję i antykoncepcję²⁷. Jest to ograniczanie swobód. Anarchiści odrzucają każdą jednostkową formę dyskryminacji i represji. Współczesność porównują do obrazu, który George Orwell zawarł w słowach „1984”²⁸.

Kolejnym kryterium wyodrębnienia celów anarchizmu jest dominujący problem w programie ruchu oraz powiązanie go z dążeniami innych ugrupowań politycznych i społecznych. Cele klasowe i socjalne stanowią jedną z najistotniejszych kategorii, które są przedmiotem zainteresowań publicystyki anarchistycznej. Szczególnie w interpretacji anarchokomunizmu i anarchosyndykalizmu świat postrzegany jest jako walka dwóch klas, wśród których pracownicy najemni stanowią główną grupę odniesienia dla anarchizmu. Postulaty socjalne obejmują kwestie bezpośrednio związane z krytyką państwa kapitalistycznego i dążeniami do maksymalizacji zysków, a zarazem redukcji praw socjalnych. Istotne znaczenie mają cele antymilitarne. Instytucja państwa i korporacje międzynarodowe obarczane są winą za kolejne konflikty zbrojne i wojny. W opinii publicystów brytyjskiego pisma „Resistance”, w toczących się wojnach klasa robotnicza jest rozrywana pomiędzy zwaśnione państwa. Wojny toczą się w sposób nieprzerwany, czego przykładem może być czas, w którym po rozprawieniu się z Miłosewiczem rozpoczęła się wojna z Bin Ladenem – twierdzą anarchiści²⁹. Konflikty mają charakter permanentny. Problematyka ta nabrała szczególnego znaczenia po zamachach z dnia 11 września 2001 roku. Uczestnicy Workers Solidarity Movement, choć przeciwni takim formom walki uważają, że terroryści atakując Stany Zjednoczone znali miejsca pracy najważniejszych bankierów i wojskowych odpowiedzialnych za politykę zagraniczną USA, ale jednocześnie spowodowali śmierć niewinnych ludzi zatrudnionych w tych miejscach. Tymczasem wyzwaniem dla ruchu antywojennego powinno być stworzenie świata, w którym niemożliwa jest śmierć tysięcy ludzi, zarówno w sposób, w jaki zginęli w Nowym Jorku, jak i w wyniku polityki gospodarczej państw³⁰. Poza militarystką anarchiści interesują się kwestią zniesienia granic państwowych. Byłby to jeden z etapów urzeczywistnienia postulatu wolności, w tym swobód w zakresie przemieszczania się. Postulat ten łączy się z celami antynacjonalistycznymi. Brytyjscy publicyści twierdzą, że anarchizm zawsze miał charakter międzynarodowy i podkreślał istotę wspólnoty ludzkiej. Narodowość, język, rasa, religia i płeć to terminy, którymi klasa rządząca próbuje dzielić ludzi³¹. W tym aspekcie innego znaczenia nabierają dążenia o charakterze regionalnym i etnicznym. Niekiedy anarchiści kierują swoje cele do grup regionalnych i etnicznych. Tak czynią bretońscy wolnościowcy podkreślając znaczenie ich wspólnej historii i kultury oraz świadomości przynależności regionalnej³². Cele kulturowe przybrały natomiast inną postać. Anarchiści są przeciwnikami unifikacji kulturowej, charakterystycznej dla procesów globalizacyjnych.

²⁷ Jérôme – Groupe Albert Camus, *Vous avez dit laïcité?*, „Infos et Analyses Libertaires. Trimestriel de la Cordination des Groupes Anarchistes” 2010, nr 83, s. 2.

²⁸ *Big brother is watching you!*, „Miaouu. Fanzine de la CNT-FAU” 2007, nr 1, s. 6.

²⁹ *Same old, same old*, „Resistance. Anarchist Bulletin”, nr 5, s. 1 [brak daty wydania].

³⁰ *Workers Solidarity Movement, Against capitalist war and terror*, „Anarchist News” 2001, nr 26, s. 1.

³¹ *Anarchist alternative. A world without borders*, „Anarchist News” 2000, nr 24, s. 2.

Ich działania przejawiają się m.in. w walce o odzyskanie przestrzeni miejskiej w celu zmiany jej przeznaczenia (gentryfikacja). Korporacje międzynarodowe i państwa oskarżane są przez ruch anarchistyczny o doprowadzenie do degradacji środowiska naturalnego. Cele ekologiczne ulegają, w opinii uczestników ruchu, dążeniom do maksymalizacji zysku. Z kolei cele feministyczne są przejawem sprzeciwu wobec segregacji płci i dominującej roli mężczyzn we współczesnym świecie. Sprzeciw wobec homofobii jest natomiast wyrazem negacji wzorów kulturowych, w zgodzie z którymi odmienna orientacja seksualna traktowana jest jako dewiacja. Udział w proteście przeciwko homofobii jest elementem szerszego wsparcia dla ruchów LGBT (*Lesbians, Gays, Bisexuals, Transgenders*). Jest to przejaw występowania celów mieszanych. Grupy anarchistyczne nierzadko aktywizują się jednocześnie przeciwko homofobii, ale i dyskryminacji kobiet, opowiadają się za ograniczeniem zbrojeń oraz przeznaczeniem środków finansowych na cele socjalne. Protest anarchistów w ramach realizacji powyższych celów jest częścią szerszej kontestacji ruchów antyautorytarnych, w tym komunistycznych, pacyfistycznych, ekologicznych, tęczyowych.

Dla współczesnego ruchu libertarnego dylematem jest wybór grupy ideologicznego odniesienia, do której ma trafić przesłanie anarchizmu. Według publicysty z Irlandii anarchizm nie może istnieć w izolacji. Anarchiści powinni szukać sposobów na zwrócenie się ku szerokim rzeszom społecznym³³. W ich opinii kluczowym pytaniem jest nie tylko to „jak zmiana powinna nastąpić?”, ale i „kto może zmienić społeczeństwo?”³⁴. W związku z przekonaniem, że kapitalizm opiera się na nierównym podziale bogactw i władzy, anarchiści kierują swój program do tych, którzy są wykorzystywani przez ten system gospodarczy, w tym przede wszystkim do klasy robotniczej. Zniesienie klas jest zatem jednym z celów ruchu³⁵. Inny rodzaj nierówności społecznych stanowią stosunki pomiędzy płciami. Konieczność równości płciowej manifestują szczególnie anarchofeministki, choć problematyka ta jest elementem także innych nurtów tej myśli politycznej. Kolejną grupą odniesienia jest młodzież. Atrakcyjne idee destrukcji społecznej, mającej źródła w pesymizmie i braku skonkretyzowanej wizji przyszłości, stanowi dla młodych ludzi subkultura punk. Bywała ona pierwszym etapem kształtowania się idei wolnościowych w świadomości młodzieży. Do niej anarchizm kieruje program, którego celem jest zmiana zasad edukacji. Anarchiści poddali krytyce system punktacji ECTS na francuskich uniwersytetach i dostosowywanie systemu kształcenia do potrzeb konkurencji w gospodarce kapitalistycznej³⁶. Hiszpanie skrytykowali złą infrastrukturę uczelni wyższych i nierówności związane z funkcjonowaniem dwóch równoległych systemów – prywatnego i państwowego. To, w ich opinii, powoduje różnice w jakości

³² *Plateforme fondatrice de la Coordination Bretagne Indépendante et Libertaire (CBIL)*, „Le Huchoër. Journal anarcho-indépendantiste Breton” 2004, nr 14, s. 2.

³³ A. Flood, *Organising against Capitalism*, „Red Black Revolution. A magazine of libertarian communism” 1997–1998, nr 3, s. 12–18.

³⁴ *Anarchists & Trade Unions. Be active – Be involved*, „Red Black Revolution. A magazine of libertarian communism” 1997–1998, nr 3, s. 23–26.

³⁵ R. Cunningham, *Thinking About Anarchism: Workers Have the Power*, „Workers Solidarity” 2009, nr 112, s. 5.

³⁶ Yann et Pierre (Groupe Puig Antich), *Loi d'autonomie: privatization imminente*, „Infos et Analyses Libertaires. Trimestriel de la Coordination des Groupes Anarchistes” 2007, nr 67, s. 1.

wykształcenia³⁷. W tym samym regionie Europy ugrupowania ateistyczne wspierane przez ruch anarchistyczny protestowały przeciwko edukacji religijnej. Ich zdaniem jej celem jest indoktrynacja, która ogranicza wolność przekonań³⁸. Adresatami ruchu anarchistycznego są też migranci. Jednakże podejmując problematykę imigracji do Europy anarchiści nie tylko adresują swój program do migrantów, ale do szerszych warstw społecznych, uwrażliwiając je na problematykę nierówności i ograniczania wolności przemieszczania się. Dotyczy to polityki imigracyjnej prowadzonej w ramach Unii Europejskiej. Wolnościowcy z Belgii politykę unijną nazwali „wojną przeciwko migrantom”. Uznali, że Unia prowadzi selektywny dobór imigrantów w zakresie ich przydatności dla gospodarki państw europejskich³⁹. Włoscy anarchokomuniści nazwali Unię Europejską „twierdzą”, „fortecą”. Według nich miliony ludzi ucieka ze swoich krajów w pogoni za realizacją marzenia o ziemi obiecanej. Tymczasem często nie udaje się im dotrzeć do miejsca przeznaczenia, albo też traktowani są tam, jak niewolnicy, pracując za bardzo niskie wynagrodzenie. Włoscy anarchiści twierdzą, że pracownicy wszystkich krajów powinni się zjednoczyć i walczyć o swobodę przekraczania granic, prawo do mieszkania, pracy, godziwego wynagrodzenia, edukacji i zdrowia⁴⁰. To przykład celów skierowanych do pracowników, ale i celów humanistycznych, realizowanych w imieniu każdej niższej warstwy społecznej. Najdobitniej jednak cele humanistyczne przejawiają się w walce o prawa człowieka, których deficyt w państwach cywilizacji zachodniej dostrzegał ruch anarchistyczny. W jednym z greckich pism, na stronie tytułowej opublikowano symbol: „prawa człowieka, nowe, ulepszone – sprzedane”⁴¹, co oznaczać miało dominację kategorii zysku nad innymi wartościami.

Dążenia ruchu anarchistycznego wyrażane są również w formie metod ich osiągnięcia. Są to cele pośrednie, będące etapem urzeczywistnienia stanu pełnej wolności. Dla irlandzkich anarchistów idea rewolucji jest kluczowym elementem doktryny. Jej przejawem nie są tylko działania nagłe, ostateczne, z zastosowaniem przemocy. Anarchiści walczą, jak deklarują publicyści „Red & Black Revolution”, z wszystkimi aspektami kapitalistycznego ucisku⁴². Istotne znaczenie dla rozwoju teorii i praktyki metod walki propagowanych przez ruch anarchistyczny mają koncepcje powstańcze. Insurekcjoniści proponują budowanie organizacji pokrewieństwa, które w sposób nieoficjalny byłyby elementem ruchów masowych, co utrudniałoby policji walkę z nimi⁴³. Metody te łączą się ściśle z bieżącymi protestami przeciwko jednostkowym formom państwowych represji. Cele bieżące nader często przybierają treść socjalną i związane są z walką o prawa pracownicze. Są to demonstracje o charakterze pokojowym, ale i destrukcyjnym,

³⁷ B. M. Jurado, *La desigualdad de oportunidades en el sistema educativo*, „Andalucía Libertaria. Órgano de expresión de la regional andaluza de cnt-ait” 2009, nr 1, s. 24.

³⁸ Ateus de Catalunya, *Per tal de suprimir l'assignatura de religió de la Llei Orgànica d'Educació*, „Catalunya. Órgan d'expressió de la CGT de Catalunya” 2006, nr 72, s. 20.

³⁹ *L'Europe dépasse les bornes*, „A voix autre” 2005, nr 3, s. 3.

⁴⁰ Federazione dei Comunisti Anarchici, *L'unione fa la forza* [brak miejsca i daty wydania].

⁴¹ „Vavilonia” 2005, nr 13, s. 1.

⁴² *Comment*, „Red & Black Revolution. A magazine of libertarian communism” 1995–1996, nr 2, s. 2.

⁴³ *Prison Society, Reformism and Insurrection*, „325”, nr 4, s. 25 [brak daty wydania].

przeradzającym się w zamieszki, które z kolei mogą stanowić pierwszy etap powstania, do czego dążą insurekcjoniści. Cele socjalne realizowane są także metodami syndykalistycznymi. Jedną z nich jest strajk. Oznacza on przerwanie produkcji bez zgody pracodawców. Koncepcja strajku ma również wymiar pozytywny. Poza działaniami destrukcyjnymi anarchosyndykaliści wzywają do solidarności w ramach zakładu pracy, a także na forum międzynarodowym, co doprowadzić ma do wybuchu światowej rewolucji społecznej i nowego zorganizowania globalnej produkcji⁴⁴. Współcześni anarchiści powrócili do praktykowania wywłaszczeń, metody znanej z przełomu XIX i XX wieku. Nie są one rzadkością w Grecji. Sami anarchiści nazywają je „ponownym odkrywaniem społecznych bogactw”. W imię tej idei organizowane są napady na banki i akcje zabierania towarów ze sklepów wielkopowierzchniowych bez zapłacenia za nie, a następnie rozdawania żywności przechodniom. Prowadzących akcje nazywa się „Robin Hoodami z supermarketów”⁴⁵. Cele osiągnęte metodami bezwzględnie pacyfistycznymi to przede wszystkim manifestacje i akcje zbierania podpisów pod petycjami. Względny pacyfizm oznacza natomiast wyrzeczenie się przemocy z jednoczesną możliwością jej zastosowania w odpowiedzi na atak⁴⁶ (tak dzieje się w przypadku demonstracji skierowanych przeciwko ugrupowaniom neonazistowskim, kiedy dochodzi do starć pomiędzy zwalczającymi się ruchami). Formą osiągania celów anarchistycznych jest budowanie alternatyw dla dominujących form stosunków społecznych. Ich rodzajem są wspomniane squaty i innego typu centra autonomiczne. Grupy anarchistów dążą do osiągania celów metodami propagandowymi i edukacyjnymi. Środkiem do realizacji dążeń libertarnych jest zwykle prasa, która w pierwszej dekadzie XX wieku ustępuje miejsca aktywności internetowej.

Cele ruchu anarchistycznego mogą być realizowane w sposób oficjalny i zgodny z prawem, ukryty i wprost nielegalny. Przykładem dążeń realizowanych oficjalnie jest istnienie związków zawodowych tworzonych przez anarchosyndykalistów, ale działających w obronie praw pracowniczych i przy użyciu dostępnych legalnych metod walki. Cele ukryte realizowane są zwykle przez organizacje zarejestrowane przez stosowne instytucje, które jednak w programie działania nie umieściły celów o charakterze antypaństwowym. Organy propagandowe, oficjalnie lub nieoficjalnie związane z takimi organizacjami, popierają zamiary anarchistyczne. Cele nielegalne propagują organizacje nieformalne i prasa alternatywnego obiegu informacji.

Działania anarchistów mogą przybrać charakter konstruktywny i destrukcyjny. Aktywność pozytywna przejawia się w budowaniu alternatyw (np. squaty) i organizowaniu działań przykładowych (np. rozdawanie posiłków w ramach akcji „Food Not Bombs”). Ma ona miejsce na terenie całej Europy. Destrukcyjną stanowi natomiast każde zjawisko i proces, którego celem jest zniszczenie fragmentów lub całości systemu politycznego i gospodarczego. Charakter destrukcyjny mają akcje związane z niszczeniem mienia. Dla anarchistów stanowią one jednak pierwszy etap zmian, w wyniku którego wyłonić się ma inna, nowa rzeczywistość.

⁴⁴ *Streik! Streik! Streik!*, „Dokument A. Berliner anarchistisches Jahrbuch 2008”, s. 32–33.

⁴⁵ R. Dreis (Lokalföderation Rhein/Main), *Direkte Aktion gegen kapitalistische Zumutungen*, „Direkte Aktion” 2008, nr 190, s. 9.

⁴⁶ Zob. szerzej: W. Modzelewski, *Pacyfizm i okolice*, Warszawa 1995.

Deklaracje, programy i publicystyka ruchu propagują mieszany zasięg celów anarchizmu. Przemiany globalizacyjne mają charakter międzynarodowy, zaś współczesność stwarza możliwość wymiany informacji i współpracy na obszarze niemal całego świata. Choć plany anarchistów, dotyczące stworzenia światowej federacji wolnych gmin, nie są właściwe epoce globalizacji, to właśnie XXI wiek stwarza nieznane dotąd dla anarchistów możliwości działania. Cele ruchu przejawiają się w nich, ale przede wszystkim dotyczą międzynarodowych aspektów krytyki stosunków politycznych, gospodarczych i militarystyki. Stąd Unia Europejska krytykowana jest za prowadzenie międzynarodowej polityki wojskowej (czego przykładem są misje zagraniczne), finansowej (co przejawia się we wzroście znaczenia Europejskiego Banku Centralnego) i politykę migracyjną (zamykanie Europy przed imigrantami)⁴⁷. Ponieważ jednak globalizacja przejawia się w rozwoju procesów przeciwnych, na znaczeniu zyskują cele regionalne i lokalne, a także zakładowe. Te ostatnie są szczególnym typem celów społecznych, obejmujących jednostkowe przykłady walki o np. zmianę warunków pracy i wynagrodzeń w konkretnym przedsiębiorstwie.

Dążenia ruchu anarchistycznego propagowane są w formie ogólnej i szczegółowej. Wśród celów ogólnych znajdują się te, które mają charakter ostateczny, maksymalistyczny, dotyczą kierunków polityki państw europejskich, klas i warstw społecznych, rewolucyjnych metod walki i działań destrukcyjnych. Cele szczegółowe przybierają postać bieżących protestów i obejmują jednostkowe przykłady działań w obronie osób i ich praw, a także akcji na rzecz realizacji określonego problemu w ściśle skonkretyzowanej przestrzeni i czasie.

Procesy globalizacyjne dotyczą również przemian w interpretacji nurtów myśli anarchistycznej, o czym świadczy mnogość celów ruchu. Na podstawie kryterium metod walki i koncepcji przyszłości oraz powiązania z innymi doktrynami, we współczesnym anarchizmie wyodrębnić można kilka nurtów. Pierwszym z nich jest anarchokomunizm. Wolnościowcy tworzący Anarchist Federation, działającą na terenie Wielkiej Brytanii i Irlandii, świat ujmują w ramach tradycyjnej dychotomii: klasa rządząca i klasa wyzyskiwana. Funkcjonują one w ramach systemu kapitalistycznego, stąd, ich zdaniem, należy go zlikwidować. Zniszczenie kapitalizmu spowoduje bowiem zniesienie nierówności społecznych i ograniczeń wolności, które narzucane są rządzonym przez rządzących. Drogą zmian winna być rewolucja i wynikające z niej wyzwolenie społeczne. Anarchiści uzasadniają to twierdzeniem, że żadna klasa społeczna nie odda władzy dobrowolnie, co charakterystyczne jest dla myśli anarchizmu i komunizmu rozwijanych w XIX wieku. Przyszłość powinna być zaprzeczeniem teraźniejszości. Opierać się winna na zasadach równości i możliwości realizacji pełnej wolności bez instytucji państwowego przymusu⁴⁸.

Nurt anarchosyndykalistyczny obejmuje koncepcję łączenia się pracowników (w węższym ujęciu – robotników) w związki zawodowe. Ich celem nie jest jednak tylko walka o prawa pracownicze, ale także o zastąpienie kapitalizmu systemem wolnych zrzeszeń

⁴⁷ Fusilado de Diagonal, *¿...si a la constitución europea?*, „A Voces. Boletín de expresión de la secc. sindical de Solidaridad Obrera del ayuntamiento de Alcorcón” 2005, nr 1, s. 2.

⁴⁸ Anarchist Federation, *Aims and Principles*, „Organise! ...for revolutionary anarchism. The magazine of the Anarchist Federation” 2009, nr 73, s. 28.

pracowniczych. Drogą do celu jest dla anarchosyndykalistów strajk generalny, interpretowany jako forma rewolucji w zakładach pracy (najczęściej w fabrykach). Państwo miałyby zostać zastąpione związkami ludzi, które pełniłyby funkcje w zakresie organizacji produkcji i wymiany towarów. Ich rolą nie byłoby zarządzanie ludźmi, ale rzeczami. Coraz częściej anarchosyndykalizm pozostaje odrębnym nurtem anarchizmu tylko w obrębie koncepcji metod walki o anarchistyczny cel. Wizja przyszłości anarchistycznej tożsama bywa z anarchokomunizmem. Przykładem tego jest publicystyka brytyjskiej Solidarity Federation⁴⁹.

Kolejny nurt to anarchofeminizm. Jego propagatorzy dążą do zniesienia każdej formy dominacji w stosunkach międzyludzkich, w tym przede wszystkim do równości płci. Anarchofeminizm nie jest jednak prostym feminizmem, dla którego postulatem nadrzędnym jest wspomniana równość między kobietami i mężczyznami. Anarchofeministki postulują bowiem zlikwidowanie wszelkich systemów hierarchii z uwagi na zawłaszczenie wyższych pozycji w strukturach społecznych przez mężczyzn. W zamian nie proponują przejęcia władzy przez kobiety, ale likwidację władzy w ogóle. Byłoby to, w ich mniemaniu, gwarancją równości i wolności.

Źródeł wymienionych nurtów należy szukać w anarchizmie kształtującym się jeszcze w XIX wieku i w początku XX wieku. Do grona prekursorów anarchokomunizmu należą: rosyjski książę Piotr Kropotkin (1842–1921) oraz włoski aktywista Errico Malatesta (1853–1932). Jednym z tych, którzy stworzyli podwaliny anarchosyndykalizmu był francuski działacz Fernand Pelloutier (1867–1901). Istotny wkład w rozwój feministycznych elementów myśli anarchistycznej wniosły Louise Michel (1830–1905) z Francji i Emma Goldman (1869–1940), Amerykanka pochodząca z rodziny litewskich Żydów.

Współczesny anarchizm to także nurty, których geneza tkwi w ogólnych założeniach teoretycznych i praktyce sięgającej XIX wieku, ale w drugiej połowie XX wieku zostały one wyodrębnione jako nowe tendencje, bądź uległy istotnym przekształceniom. Przykładem tego jest anarchizm insurekcyjny. Jednym z jego teoretyków jest włoski działacz Alfredo M. Bonanno (ur. 1937). W jego opinii w epoce postindustrialnej, w której żyjemy, następuje proces tworzenia i hermetyzacji dwóch warstw społecznych: „włączonych” (uprzywilejowanych) i „wyłączonych” (reszty społeczeństwa). Obie odróżnia od siebie język komunikowania się. Jest on właściwy tylko dla tych warstw. Wyłączeni nie buntują się przeciwko włączonym ponieważ nie znają potrzeb, które oni zaspokajają, gdyż ci posługują się innym językiem. Życie wyłączonych staje się bezcelowe i właśnie w imię bezcelowości życia anarchiści powinni ich buntować przeciwko włączonym. Ponieważ wyłączeni komunikują się między sobą językiem obrazów i prostych emocji, taki też język powinien stać się podstawą propagandy. Spotkania grup i federacji syntezy, a także inne formy tradycyjnej propagandy, w których stosowane są argumenty materialne, nie mogą zatem być skuteczne, ponieważ są niezrozumiałe. Anarchiści winni tworzyć nieformalne organizacje pokrewieństwa, które powinny kierować spontaniczne zamieszki na tory przekształcające je w powstania i zmierzające ku pełnej wolności⁵⁰.

⁴⁹ Solidarity Federation, *The economics of freedom. An anarcho-syndicalist alternative to capitalism*, Preston 2003.

⁵⁰ A. M. Bonanno, *Od zamieszek do insurekcji. Analiza kapitalizmu postindustrialnego z perspektywy anarchistycznej*, „Przegląd Anarchistyczny” 2009, nr 9, s. 191–208.

Współczesny ruch anarchistyczny żywo interesuje się problematyką ekologii. Jeżeli jest ona szczególnie podkreślana na tle innych problemów będących przedmiotem zainteresowania ruchu, wówczas nurt taki określany jest mianem zielonego anarchizmu. Innym nurtem ekologicznym w myśli libertarnej jest ekologia społeczna. Jej twórcą jest amerykański myśliciel Murray Bookchin (1921–2006), który znalazł nieliczne grono zwolenników także w Europie Zachodniej, szczególnie w Wielkiej Brytanii. Według Bookchina panowanie człowieka nad człowiekiem przyczyniło się do powstania panowania nad naturą, stąd konieczne jest wyeliminowanie wszelkich form dominacji⁵¹. Z kolei anarchoprymitywizm, nurt rozwijający się również na kontynencie amerykańskim, także zyskał grono zwolenników w Wielkiej Brytanii. Propagatorzy tego nurtu nawołują do przemian w sposobie życia ku prymitywnym formom wspólnotowym, pozbawionym stosunków hierarchicznych⁵².

Inną tendencję w anarchizmie tworzą idee narodowe, etniczne i regionalistyczne połączone z postulatami pełnej wolności. Nurt ten nie jest jednolity bowiem u jego podstaw tkwią odmiennie interpretacje grupy ideologicznego odniesienia i przyczyn jej wyboru. Z jednej strony anarchiści w państwach Europy Zachodniej, ale także Australii i Ameryki Północnej twierdzą, że każdy naród (bądź plemię, grupa etniczna lub regionalna, rasa) ma prawo do samostanowienia, z drugiej uważają, że multikulturowość ery globalizacji jest elementem wspierającym kapitalizm w jego współczesnej formie⁵³. To rodzi sprzeciw wobec procesów globalizacyjnych i tendencję do reinterpretacji idei narodu. Ta ostatnia, kojarzona z nacjonalizmem, nie zyskuje akceptacji wśród internacjonalistycznego ruchu libertarnego.

Tendencją właściwą współczesnemu anarchizmowi jest również brak akceptacji dominujących struktur organizacyjnych dla libertarianizmu. Cele anarchokapitalizmu nie są bowiem tożsame z propagowaną wspólnotową wizją przyszłości, zaś koncepcja skrajnie wolnego rynku nie stanowi anarchistycznej alternatywy dla kapitalizmu doby globalizacji.

Pomniejszy nurt stanowi odwoływanie się do duchowych form przeżywania idei wolności. Anarchizm duchowy nie jest jednak typowym kierunkiem myśli politycznej. Bazuje na indywidualnie pojmowanym stosunku do świata i budowy koncepcji przyszłości.

* * *

Procesy globalizacyjne przejawiają się w sferze politycznej, gospodarczej i kulturowej. Ich elementem są ruchy polityczne, w tym radykalne – anarchistyczne. Globalizacja wywiera wpływ na formy funkcjonowania ruchu, w tym głównie jego struktur organizacyjnych. Cechuje je przeciwstawność kierunków rozwoju. Obok konserwa-

⁵¹ M. Bookchin, *Przebudowa społeczeństwa*, Poznań 2009.

⁵² *Wywiad z redaktorem pisma „Primitivus”*, „Inny Świat” 1998, nr 10, s 43; zob. szerzej: P. Malendowicz, op. cit., s. 129–132.

⁵³ Zob.: *National-Anarchism: A Reply to a Leftist*, <http://www.rosenoire.org/essays/n-a-dialogue.php> (18.08.2010); *Folk and Faith*, <http://www.folkandfaith.com/index2.shtml> (18.08.2010).

tywnych organizacji syntezy, których głównym elementem aktywności są okresowe kongresy i przyjmowanie wspólnych celów programowych, powstają organizacje nieformalne – grupy pokrewieństwa, które są pozbawione trwałych struktur i ścisłych programów działania. Ponadto przemianom ulegają inne formy aktywności ruchu. W wymiarze propagandowym i systemie wymiany informacji na znaczeniu zyskuje Internet, który pozwala szybciej i taniej dotrzeć do grup odniesienia, ale i komunikować się pomiędzy grupami anarchistów. To ułatwia i przyspiesza podejmowanie przez nie wspólnych akcji.

Przemianom ulegają też cele ruchu anarchistycznego. Cechuje je dwukierunkowość, są ogólne i szczegółowe, maksymalistyczne i minimalne, dalekosiężne i bliskie. Niektóre grupy, ukierunkowując propagandę i aktywność na określony zespół celów, sprawiają wrażenie zatracenia celu ostatecznego, jakim jest pełna wolność. Inne natomiast, skupiając się na propagandowym akcentowaniu ideału wolności, utrwalają wrażenie utopijności anarchizmu.

Podobnej transformacji ulegają nurty tego kierunku myśli politycznej. O obliczu anarchizmu nadal decyduje anarchokomunizm i anarchosyndykalizm. Ale niejednokrotnie drugi z nich traktowany jest jako metoda osiągnięcia ideału wolnościowego komunizmu. Zmiany w strukturze społecznej epoki postindustrialnej wpływają na reinterpretację wizji współczesnego świata. Anarchizm insurekcyjny nie interpretuje podziałów społecznych w kategoriach klasowych (materialnych), ale w ramach podziałów opartych na wiedzy i zdolnościach komunikowania się. Anarchizm feministyczny od drugiej połowy XX wieku podkreśla znaczenie kwestii płci w anarchizmie. Zwraca jednak uwagę nie tylko na problemy segregacji płci we współczesnych społeczeństwach, ale także na niejawny seksizm panujący w ruchu anarchistycznym. Odpowiedzią na procesy globalizacyjne jest poszukiwanie nowych adresatów, czego przejawem jest zwrócenie się ku grupom etnicznym i regionalnym. Anarchizm duchowy jest natomiast przejawem indywidualizacji i uwewnętrznienia buntu. Jest reakcją na konsumpcjonizm i materializm, a także onnipotencję korporacji i postępujące procesy instytucjonalizacyjne we współczesnym świecie.

Summary

The anarchist movement's political thought and organizational structures in European Union states at the time of globalization transformations

The subject of this study is the transformation of the organizational structures, as well as in the political thought in the Western European anarchist movement during the period of rapid globalization. The research period runs from 1991–2010. Material for the research was provided by printed matter as well as Internet news and articles, documents and the author's correspondence with the representatives of the European anarchist movement. The main method/technique of the survey involved the analysis of source texts. The author also employed his own research experience and observations of anarchism. Contemporary globalization processes are characterized by contradictory directions of development. They are expressed in the unification of the terrorist movement on one hand, and the diversification of its forms on the other. The goals of the anarchist movement and its main trends of thought are changing and dispersing. The achievement of full freedom, however, remains the primary goal of anarchists, while all other goals are secondary.